

УДК 904:27-526.8 (477.83-25)

СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ СКАРБ КУЛЬТОВИХ РЕЧЕЙ ЗІ ЛЬВОВА

Остап ЛАЗУРКО, Микола ШНІЦАР

Науково-дослідний центр “Рятівна археологічна служба”

Інституту археології НАН України

вул. Винниченка, 24, Львів, 79008, Україна

e-mail: ras91@ukr.net

Проаналізовано скарб культових речей, віднайдений під час археологічних робіт, проведених на вул. Федорова, 22–26, Сербська, 3–7а у м. Львові, в заповненні пізньосередньовічного дерев'яного водозбірника. Подано характеристику виробів зі скарбу, наведено аналогії та визначено їх хронологію.

Ключові слова: скарб, предмети християнського культу, хрест-енколпійон, енколпійон-квадрифолій.

На початку лютого 2011 р. під час археологічних досліджень, проведених Львівською археологічною експедицією Науково-дослідного центру “Рятівна археологічна служба” Інституту археології НАН України на місці будівництва п'ятизіркового готелю по вул. Федорова, 22–26, Сербська, 3–7а, виявлено значну кількість предметів християнського культу¹. До складу колекції входять три енколпійони, шість підвісок-іконок і два натільні хрестики.

Знахідки віднайдено під час вибірки заповнення водозбірника зрубної конструкції (об'єкт 27). Споруда являла собою яму квадратної в плані форми, розмірами 2×2 м, вирізану в материковій основі (мергелева глина) до глибини 4,2 м. Її стінки до глибини 3 м було викладено розколеними на половину необкорованими дубовими колодами, які покладено плоскою стороною назовні. Кінці колод містять кутові зарубки, якими колоди з'єднувалися в замок без випусків торців. По кутах споруди зафіксовано вертикальні стовпи. Їх розпирали паралельні до стінок водозбірника перемички. Первісно об'єкт використовували для постачання мешканцям води, пізніше, приблизно на рубежі XIV–XV ст. (датування визначено на підставі аналізу керамічного посуду) – як сміттєву яму. Усі вироби аналізованої колекції утворювали скупчення, що залягало на глибині

¹ Висловлюємо подяку А. Стрілецькому та І. Волкотрубову, які брали активну участь у проведенні польових робіт, незважаючи на зимові морози.

2,7–3,0 м і було розкинуте по всій площі об'єкта². Зважаючи на те, що ці предмети знайдені більш як на 1 м вище дна, припускаємо їх потрапляння до водозбірника вже під час вторинного використання його як смітника.

Опис матеріалів.

1) *Хрест-енколпійон* (вкл.: рис. XVIII, 1) має незначні пошкодження: на лицевій стулці постраждав верхній медальйон та на зворотній – нижня права “слізка” обламана. Решта дірок на обох стулках є дефектами лиття (непроливи). Його відлито з мідного сплаву з наступною підправкою різцем³. Хрест чотириконечний, має дещо видовжену форму по вертикалі, кінці рамен заокруглені, початок заокруглень підкреслений маленькими круглими виступами, так званими “слізками”. Вушко для підвішування не збереглося. Висота енколпійона 8,2 см, з петлями кріплення (відливали у вигляді суцільного масиву і пізніше випилювали) 9,8 см, довжина горизонтальних рамен 7,1 см. Ширина рамен 2,0 см, товщина 1,2–1,4 см. На лицевій стулці зображено розп'яття Христа, на зворотній – Богородиці з Немовлям. На кожній стулці розміщено по три медальйони (зверху та по сторонах) зі зображеннями святих.

Зображення розп'яття аскетичне і надає страждального вигляду Христа. Голова похилена до правого плеча, навколо неї німб. Ісус напівоголений на ньому лише пов'язка до колін, на якій показано складки матерії. Розп'яті руки, дещо зігнуті в ліктях, виходять на медальйони. Ноги прямі, непропорційні ступні ніг розведені в боки. Фігура розп'яття поставлена на прямокутну підставку (“Голгофу”). Нижче рук з обох сторін Христа вигравіювана легенда у вигляді монограм: “ICN” та можливо (погано читається) “ICAX”. На кінцях верхнього та бокових рамен розміщено три медальйони зі зображеннями святих. Зважаючи на вільне компонування зображень на хрестах цього типу, визначення святих у медальйонах дещо ускладнене. Проте за іконографічними ознаками та аналогіями їх можна визначити так: у верхньому медальйоні зображений Святий Миколай, на медальйонах по сторонах – Марія та Іван Богослов [Пескова, 2000, с. 271].

На зворотній стулці в центрі зображена Богородиця з Немовлям на повний зріст, так звана Одигітрія. Голови Марії та Ісуса нахилені одна до одної. Вільна рука, яка не підтримує дитину, притиснута до грудей. Богородиця з повитою головою зодягнута в хітон. Ісус без головного убору в плащі, що покриває його тіло до колін. Легенда у вигляді монограм вигравіювана з обох сторін

² Також у заповненні об'єкту, окремо на глибині 1 м, було виявлено накладку-трійник із грубо виконаними зображеннями Ісуса Христа. Оскільки вона не пов'язана з рештою виробів, тому в цій публікації розглядати не будемо.

³ Аналіз хімічного складу металу знахідок не проводили. Усі вироби виготовлені з мідного сплаву, були покриті патиною. Для кращого відчитання зображень та написів їх почищено механічним способом.

центрального зображення на горизонтальних раменах. Зліва зверху – напис “MP”, внизу “XP”, справа зверху “ΘΥ”, внизу “IC”. На кінцях верхнього та бокових рамен розміщено три медальйони зі зображеннями безбородих святих у плащах, імовірно, святих воїнів: Георгія, Дмитрія та Нестора [Пескова, 2000, с. 271].

Цей складень належить до II технологічної групи (литий енколпійон із вільно скомпонованими зображеннями, виконаними у високому рельєфі) типу 1 за класифікацією Г. Корзухіної та А. Пескової [Корзухіна, Пескова, 2003, с. 60]. За сюжетно-композиційними ознаками – це хрести із заокругленими раменами з центральними зображеннями на лицевій стороні розп’яття, на зворотній – Богородиці з Немовлям, на кожній зі сторін розміщено по три медальйони (зверху та по боках) зі зображеннями святих. До цього типу належать також рельєфно-черневі енколпійони. Ареал поширення цього типу христів-складнів досить широкий – вони відомі майже з усіх земель Київської Русі, а також за її межами на Північному Кавказі, Польщі, Угорщині, Латгалії, Східній Пруссії, Болгарії, Сербії, Хорватії) [Алексеев, 1974, с. 205, 217–218; Зоценко, 1981, с. 116–119; Корзухіна, Пескова, 2003, с. 60–81, таб. 16–33; Кузнецов, 1968, с. 80–81, рис. 1, 2; Перхавко, 1987, с. 207–209, 211–213, рис. 1, 3]. Енколпійони, віднайдені за межами центру їх виробництва в Києві та його округи, ймовірно є результатом торговельних зв’язків [Зоценко, 1981, с. 119]. Найбільше поширення цей тип отримав у Київській, Галицькій та Волинській землях [Зоценко, 1981, с. 116, 119; Пекарська, Пуцко, 1989, с. 85, рис. 1, 3, 5; Пастернак, 1998, с. 231, рис. 69, 4; Ягодинська, с. 67, рис. 1, 1; Ягодинська, 2007, с. 349, рис. 3, 1; Станчак, 1993, с. 88, рис. 1, 1]. Найближчі аналогії знаходимо серед матеріалів із Замкової гори у Львові [Ратич, 1961, с. 125, рис. 4, 25].

Визначення часу виготовлення нашого енколпійона, як і більшості виробів цього типу, дещо ускладнене. Це пов’язано з тим, що більшість відомих енколпійонів є випадковими знахідками і не мають точної прив’язки, або виявлені, як і в нашому випадку, в археологічних комплексах пізнішого часу. Енколпійони за самим своїм вмістом (мощі святих) є предметами, які можуть використовуватися протягом століть не втрачаючи свого значення. На них не може бути “моди”, як на прикраси [Корзухіна, Пескова, 2003, с. 12]. Енколпійони цього типу вважаються найдавнішими хрестами-складнями, які виготовляли на Русі, а не привозили з інших країн. На думку більшості дослідників, початок їхнього виготовлення припадає на початок XI ст. і тривало їх виробництво, можливо, до зруйнування Києва монголо-татарами, проте більшість енколпійонів цього типу була виготовлена протягом XII ст. Обґрунтування їхньої досить ранньої нижньої дати зумовлено знахідками у добре датованих культурних шарах кінця XI – початку XII ст. в Новгороді, Білоозері та Києві [Седова, 1981, с. 55–57; Зоценко, 1981, с. 123].

Спосіб виконання зображень на багатьох екземплярах рельєфних енколпіонів засвідчує, що у процесі виробництва, окрім кам'яних ливарних форм, використовували відлиті у них моделі (відомі знахідки моделей, котрі не мають вушок для кріплення та ливарні форми, в яких відливання виробів з вушками не передбачено). Стулки в подальшому могли тиражувати литтям у пластичних формах, отриманих відтиском моделі. Кожна стулка готового виробу, будучи у вжитку певний час, також могла служити для тиражування шляхом відтиску [Асташова, Сарачева, 2010, с. 318–321].

Дослідники неодноразово відзначали факт широкого застосування лиття енколпіонів за відтиском готового виробу. Зважаючи на цей факт, багато учених висловлювало думку про довготривале побутовання одних і тих самих типів завдяки такому виготовленню. Хоча наш енколпіон і не має ознак, котрі могли б однозначно засвідчити його виготовлення за відтиском з іншого виробу, але враховуючи сказане не заперечуємо такої можливості.

За сукупністю ознак відносимо його до ранніх виробів цього типу, час виготовлення якого датуємо приблизно XII–XIII ст. До них належать: однакові висота та нахил стінок на одній стулці; порівняно велика ємність з внутрішньої сторони; відсутність заповнення металом бокових виступів – “слізок”, а також поглиблень від випуклих зображень; детальна обробка зображень фігур [Асташова, Сарачева, 2010, С. 321-322].

2) *Хрест-енколпіон* (вкл.: рис. XVIII, 2) відлитий із мідного сплаву. Він чотириконечний, має дещо видовжену форму по вертикалі, кінці рамен округлої форми, початок заокруглень підкреслений маленькими круглими виступами “слізками”. Висота енколпіона – 6,4 см, з кріпленнями – 8,3 см, з вушком – 9,5 см, довжина горизонтальних рамен – 5,6 см. Ширина рамен – 1,7–1,8 см, товщина – 1,0 см. Збереглося вушко для підвішування: воно огранене, висота – 1,2 см, ширина – 1,3 см, товщина – 0,9 см, діаметр отвору – 0,5 см. Порівняно з першим енколпіоном на цьому екземплярі зображення втратили свою монументальність. Центральні зображення менші та більш схематичні, вся поверхня покрита дрібними зображеннями та написами. На лицевій стулці зображено Богородицю, на зворотній – розп'яття Христа. На кожній стулці на кінцях рамен розміщено чотири круглі медальйони з погрудними зображеннями святих.

Богоматір (іконографічний тип Ассунта) зображена на повний зріст, долоні розкриті перед грудьми, вона зодягнута у плащ, навколо голови округлий німб, риси лиця не передано. У верхньому та нижньому медальйонах – зображення святителів Петра та Василя, у бокових – святих цілителей Косьми і Дем'яна. На зворотній стулці у розп'ятого Ісуса голова похилена до правого плеча, навколо неї німб. Ісус напівоголений, на ньому лише пов'язка до колін. Розп'яті руки дещо зігнуті в ліктях. Ноги підігнуті в колінах, ступні розведено в

боки. У верхньому та нижньому медальйонах – зображення святих Миколая і Григорія, в бокових – скорботних Богоматері та Івана Богослова. Усі написи слов'янські, рельєфні, у дзеркальному виконанні: на лицевій стулці, окрім імен святих, розміщено молитовний напис “Свята Богородиця помагай”; на зворотній стулці разом з іменами святих, біля зображень у медальйонах по обидві сторони Розп'яття розміщено трирядковий напис “Хрест нам похвала, хрест нам у[тіха]”. Ці зображення та написи є характерними та незмінними для всіх виробів цього типу [Пескова, 2000, с. 276–277], проте у багатьох екземплярах, як і в нашому випадку, зважаючи на стан збереження та можливість багаторазового відтворення по відбитку в пластичній формі, не завжди всі елементи зображень читабельні.

Цей енколпійон належить до VII технологічної групи (рельєфні енколпійони) типу 1 за класифікацією Г. Корзухіної та А. Пескової [Корзухіна, Пескова, 2003, с. 193–194]. За сюжетно-композиційними ознаками це хрести з заокругленими кінцями рамен та щільно скомпонованими дрібними рельєфними зображеннями і дзеркальними слов'янськими написами. Це найпоширеніший тип серед усіх давньоруських енколпійонів. Ареал його поширення досить широкий і відомий майже зі всіх земель Київської Русі, а також за її межами на Північному Кавказі, у Молдові, Румунії, а також наявні кілька екземплярів у музеях Угорщини та Сербії (походження останніх невідоме) [Алексеев, 1974, с. 205, 212–213; Корзухіна, Пескова, 2003, с. 193–209, таб. 117–133, 135; Кузнецов, 1968, с. 82, рис. 2; Рябцева, 2010, с. 103–104]. Ці хрести також були найбільш розповсюдженими і на території Галичини та Волині [Пастернак, 1998, с. 231, рис. 69, 6, 8; Станчак, 1993, с. 88–89, рис. 1, 2, 3; Пелешин, Чайка, 1991, с. 139–140, рис. 2, 1; Ягодинська, 1993, с. 68, рис. 4, 1; 2007, с. 347, рис. 2, 5]. Найближчі аналогії знаходимо серед матеріалів із досліджень на Замковій горі [Ратич, 1961, с. 125, рис. 4, 24, 26] та на місці будівництва готелю “Золотий Лев” [Петегирич, Филипчук, 1993, с. 41] у Львові.

Хрести цього типу прийнято датувати в рамках першої половини XIII ст. [Корзухіна, Пескова, 2003, с. 194]. Деякі дослідники, на підставі написів, час появи моделі цього типу енколпійонів датують у межах 1237–1240 рр. [Рыбаков, 1948, с. 260–278; Пекарська, Пуцко, 1989, с. 91]. Як уже зазначалося, багато виробів цього типу могли відлитися за відтиском готового виробу. Проте за сукупністю ознак (як і в попереднього енколпійона) час його виготовлення датуємо в межах XIII ст. До них належать: однакові висота та нахил стінок на одній стулці; порівняно велика ємність із внутрішньої сторони; відсутність заповнення металом бокових виступів – “слізок”, а також поглиблень від випуклих зображень. Про тривале використання хреста свідчить також сильна затертість (зношеність) отвору вушка для підвішування.

3) *Енколпійон-квадрифолій* (вкл.: рис. XIX, 1) виготовлений із мідного сплаву. Побував у вогні і порівняно з попередніми енколпійонами значно більше постраждав: лицева стулка сильно ошлакована та подірвана, зворотна збережена лише частково (відламана верхня половина), також сильно ошлакована та подірвана. Окрім цього її центральне зображення перерубано на дві частини та містить ще кілька поперечних вм'ятин. Енколпійон має дещо видовжену по вертикалі форму, рамена у вигляді чітких напівкіл, кути ледь виступають і теж заокруглені. На кінцях рамен та по кутах наявні маленькі сферичні виступи. Висота енколпійона – 7,5 см, з повністю збереженим верхнім та частково нижнім вушками кріплення – 8,5 см, ширина – 6,3 см.

Цікавою є техніка виготовлення цього енколпійона. Стулки квадрифолію та центральні зображення відлиті окремо. Стулки відливали зі зображеннями святих, написами та деякими елементами центральних зображень (німби) в низькому рельєфі. Окремо литі центральні зображення та сферичні виступи пізніше приклепували до ступок.

Зважаючи на значні пошкодження, сюжетно-композиційні риси зображень не до кінця зрозумілі. На лицевій стороні центральне зображення розп'яття Христа. Зображення розп'яття аскетичне і надає страждального вигляду Христа. Голова похилена до правого плеча, навколо неї німб. Ісус напівоголений, на ньому лише пов'язка до колін, на якій показано складки тканини. Розп'яті руки дещо зігнуті в локтях, на лівій долоні поглиблення символізує рану від цвяха, зображення правої долоні передано дуже грубо (пальці не проглядаються). Ноги дещо підігнуті, ступні ніг розведені по боках, на них стилізовані рани від цвяхів. З обох сторін нижче рук проглядаються нечіткі фрагментарні контури голів святих у німбах (можливо, Богоматір та Іван Богослов?).

На зворотній стулці в центрі зображена Богородиця з Немовлям на повний зріст (так звана Одигітрія). Голови Марії та Ісуса похилені одна до одної. Внаслідок значних пошкоджень деталі зображення не простежуються. Їхні ноги на трапецієподібній підставці (зображено окремо на самій стулці). З обох боків зображено погруддя святих (можливо, архангели Михаїл та Гавриїл), розвернуті обличчями на середину. У святого справа в руках книга (?). Над німбом святого зліва є монограма з двох окремих літер “М” та “Н”. На краю правого рамена енколпійону – напис по вертикалі з чотирьох слабко виражених літер “ГВРН”.

Енколпійони квадрифолійної форми є досить рідкісними знахідками, хоча поодинокі екземпляри відомі з кількох земель Русі та на городищах Золотої Орди [Алексеев, 1974, с. 209; Гнутова, Зотова, 2000, с. 25; Івакін, 1999, с. 144–149; Седова, 1981, с. 59; Станчак, 1993, с. 92–93, рис. 2, 6–8]. Проте вони відрізняються від нашого екземпляра формою, технологією виробництва та зображеннями. Найближчими за формою та сюжетно-композиційними ознаками є енколпійони з фондів Львівського історичного музею та з околиць Луцька

[Станчак, 1993, с. 92, рис. 2, 7; Терський, 2001, с. 145, рис. 11, 1]. На жаль, у публікаціях описи цих виробів дуже скупі. Також незрозумілою залишається технологія їхнього виготовлення. Із колекції Ханенків походить ще один аналогічний квадрифолій, в описі якого зазначено: “можливо, що зображення було окремо прикріплене до енколпіона” [Б. Ханенко, В. Ханенко, 1900, с. 12, таб. XXIII]. Отже, можна припустити, що технологія виготовлення енколпіонів цього типу є спільною для всіх виробів.

На думку більшості дослідників, квадрифолії були характерними для XIV–XV ст. [Алексеев, 1974, с. 209; Івакін, 1999, с. 147–149; Седова, 1981, с. 59]. Дехто окремі екземпляри відносить до XII ст. [Пекарська, Пуцко, 1989, с. 92]. Проте на сьогоднішній день немає жодних підстав датувати їх раніше другої половини XIII ст., оскільки жодного з цих енколпіонів не було виявлено в археологічних комплексах раніших XIV ст. Отже, віднайдений нами енколпіон можна датувати в межах другої половини XIII–XIV ст.

4) *Підвіски-іконки* (6 екз.) – коробчасті, квадратної в плані форми, виготовлені з білого металу (вкл.: рис. XIX, 2). В середині вмонтоване ажурне зображення лику Ісуса Христа в перехресному німбі – Спас Нерукотворний (вкл.: рис. XIX, 3). Воно закрите з обох сторін склом (яке внаслідок різних чинників потемніло та втратило прозорість, його поверхня вкрита тріщинами). Краї прикрашено карбованим рельєфним рослинним орнаментом. Орнаментальна композиція – це бордюр (стрічка) у вигляді безкінечної біжучої спіралі, утвореної гілками-півкринями (вкл.: рис. XIX, 4). Цей широкоживаний у живописі XI–XIII ст. та прикладному мистецтві мотив часто називають бігунком або візантійською лозою [Макарова, 1978, с. 374]. Зверху є два нерухомі вушка для підвішування. Вони хрестоподібної форми, розміщені посередині товщини виробу. Розміри підвісок: висота з вушками – 3,1 см, без вушок – 2,4 см, ширина – 2,4 см, товщина – 0,7 см.

На жаль, нам не відомо аналогій цьому типу виробів, тому цілком можливо, що вони були виготовлені на замовлення. Детальне обстеження виробів свідчить, що їх коробчастий корпус та зображення лику Ісуса відлиті окремо. Пізніше зображення, вміщене між двома скляними пластинами, вставлено в корпус через його нижню частину. Після того як зображення було поміщено всередину, нижня пластина корпусу закривалася – загиналася до середини. Відсутність аналогій ускладнює і датування. На сьогоднішній день можна з певністю ствердити лише, що ці підвіски не пізніші рубежу XIV–XV ст., тобто часу, коли вони потрапили у колодязь.

5) *Хрестики* (2 екз.) – чотириконечні, рівнораменні, кінці рамен розширені та по краях прикрашені кульками псевдо зерні (вкл.: рис. XX, 1). У бокових раменах – наскрізний отвір для нанизування на нитку. Вилиті зі свинцево-олов'яного сплаву. Їх розміри: висота – 1,3 см, ширина – 1,3 см, товщина –

0,4 см. Верхня межа виготовлення хрестиків не пізніша рубежу XIV–XV ст., нижня межа, зважаючи на характер виробів, не давніша XII–XIII ст.

Ще два предмети не належать до культових речей, проте були віднайдені разом із ними.

6) *Перстень* щитковосерединний, із шестигранним щитком, прикрашеним кульками псевдозерні (вкл.: рис. XX, 2). Литий зі свинцево-олов'яного сплаву. Діаметр персня – 1,6 см, товщина дужки – 0,2 см, розміри щитка – 1,2×1,5×0,1 см. Подібні персні були широкорозповсюджені протягом XII–XIII ст. У Новгороді аналогічні екземпляри датуються першою половиною XII ст. [Седова, 1981, с. 132, рис. 49, 12, 16]

7) *Мідний горщик* біконічної форми з лійчасто розхиленими вінцями (вкл.: рис. XX, 3). Посудина мала ручку, від котрої залишилося дві заклепки на вінцях та одна на тулубі. Виготовлені з мідної бляхи, верхня та нижня частини приклепані одна до одної зубчастим швом. Розміри: висота – 10 см, діаметр вінця – 9 см, діаметр денця – 5,2 см.

Отже, проаналізована колекція предметів особистого благочестя вказує:

1. Безумовно, що всі ці речі є скарбом. Заперечуємо можливість випадкового потрапляння такої великої кількості культових речей у відкритий водозбірник.

2. Враховуючи характер речей (предмети культу) відкидаємо версію про їх потрапляння в об'єкт разом з іншими знахідками, як предметів, що вийшли з ужитку, навіть незважаючи на те, що окремі вироби мають значні пошкодження.

3. Нез'ясованими залишаються причини його сховку в цьому об'єкті. Проте компактне скупчення предметів засвідчує, що їх було туди скинуто поспіхом, оскільки вони не були вміщеними в якусь посудину або мішечок зі шкіри чи тканини (які в умовах перезволоженого без доступу повітря ґрунту мали б зберегтися). Ймовірно, їх було вміщено в мідний горщик, з котрого могли вилетіти при скиданні у водозбірник.

4. Очевидно, що всі ці речі накопичувалися протягом не одного покоління і передавалися з рук у руки, про що свідчить досить широка хронологія загального вмісту скарбу. Враховуючи відтворення енкалпціонів за відтиском із готових виробів вважаємо, що хрести-енкалпціони зі скарбу було виготовлено не пізніше XIII ст. Цим часом очевидно треба датувати і перстень. Тобто вміст скарбу було накопичено протягом близько двох століть і на початку XV ст. з метою їх схрону скинуто у водозбірник, який у цей час уже функціонував як вигрібна яма. Проте власник скарбу з певних причин не зміг собі його повернути.

5. Енкалпціони вважають елементом елітної релігійної культури, вони були у використанні лише у багатих людей (верхів суспільства), котрі могли дозволити собі паломницькі подорожі та придбання дорогих реліквій. Тому

цілком зрозуміло, що власник скарбу був заможною особою, ймовірно духовного сану.

6. Два хрести-енколпіони належать до найбільш поширених типів на території Русі. Значно рідшою знахідкою є енколпійон квадрифолійної форми, якому відомо кілька аналогій із теренів Середнього Подніпров'я, Галичини і Волині. Проте нововиявлений енколпійон засвідчує слабку вивченість цих виробів.

7. Через відсутність аналогій дуже цікавими виробами є шість підвісок-іконок із зображеннями Спаса Нерукотворного, закритих склом. Не до кінця зрозуміле їхнє використання. На нашу думку, розміщення вушок по центру товщини виробу свідчить про їх використання для підвішування, а не пришивання. Проте через розміщення вушок паралельно до ширини підвіски для підвішування необхідні були додаткові кільця. Парна кількість підвісок схиляє нас до думки про їх підвішування на шнурочку разом з одним із енколпійонів та двома хрестиками з наскрізними отворами. Отже, ці вироби в комплексі могли утворювати своєрідне намисто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алексеев Л. В.* Мелкое художественное литье из некоторых западнорусских земель (крести и иконки Белоруссии) // СА. – № 3. – 1974. – С. 204–219.
2. *Асташова Н. И., Сарачева Т. Г.* Химико-технологическое изучение древнерусских рельефных энколпионов из археологического собрания Государственного исторического музея // Славяно-русское ювелирное дело и его истоки. – СПб., 2010. – С. 317–329.
3. *Гнущова С. В., Зотова Е. Я.* Кресты, иконы, складни. Медное художественное литье XI – начала XX века из собрания Центрального музея древнерусской культуры и искусства имени Андрея Рублева. – М., 2000. – 136 с.
4. *Зоценко В. Н.* Об одном типе древнерусских энколпионов // Древности Среднего Поднепровья. – Киев, 1981. – С. 113–124.
5. *Івакін Г. Ю.* Енколпійон-квадрифолій з Києва // Археологія. – № 2. – 1999. – С. 144–150.
6. *Корзухина Г. Ф., Пескова А. А.* Древнерусские энколпионы. Нагрудные кресты-реликварии XI–XIII вв. – СПб., 2003. – 432 с.
7. *Кузнецов В. А.* Энколпионы Северного Кавказа // Славяне и Русь. – М., 1968. – С. 80–86.
8. *Макарова Т.* Симметрия в растительном орнаменте Древней Руси // Древняя Русь и славяне. – М., 1978. – С. 370–378.
9. *Пастернак Я.* Старий Галич. – Івано-Франківськ, 1998. – 348 с.
10. *Пекарська Л. В., Пуцко В. Г.* Давньоруські енколпійони в збірці музею історії м. Києва // Археологія. – № 3. – 1989. – С. 84–94.

11. Пелецишин М. А., Чайка Р. М. Нові давньоруські ювелірні вироби із Західної Волині // Археологія. – № 1. – 1991. – С. 137–141.
12. Перхавко В. Б. Находки энколпионов на территории Югославии // СА. – № 4. – 1987. – С. 206–219.
13. Пескова А. А. Св. Николай Мирликийский в иконографической программе древнерусских энколпионов XI–XIII вв. // Stratum plus. – № 6. – 2000. – С. 266–284.
14. Петегирич В., Филипчук М. Город під Золотим Левом // Літопис Червоної Калини. – Ч. 3–4 (21–22). – Львів, 1993. – С. 39–42.
15. Ратич О. О. Древньоруські матеріали з розкопок 1955–1956 рр. на Замковій горі у Львові // МДАПВ. – К., 1961. – Вип. 3 – С. 115–127.
16. Рыбаков Б. А. Ремесло древней Руси. – М., 1948. – 792 с.
17. Рябцева С. Кресты-реликварии в контексте культурно-исторических контактов Пруто-Днестровского региона в XI–XVI вв. // Revista arheologică. – Chişinău, 2010. – Vol. VI. – Nr. 1. – P. 98–107.
18. Седова М. В. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X–XV вв.). – М., 1981. – 196 с.
19. Станчак Я. Збірка енколпіонів з фондів Львівського історичного музею // Львівський історичний музей. Наукові записки. – Львів, 1993. – Вип. 1 – С. 87–95.
20. Терський С. До проблеми датування археологічного матеріалу періоду Галицько-Волинської держави // Львівський історичний музей. Наукові записки. – Львів, 2001. – Вип. X. – С. 130–158.
21. Ханенко Б. И., Ханенко В. Н. Древности русские. Кресты и образки. – Киев, 1900. – Вып. 2. – 25 с.
22. Ягодина М. Хрести та іконки княжої доби із Західного Поділля // Studia Archaeologica. – Львів, 1993. – С. 67–71.
23. Ягодина М. Нові культові речі з давньоруських пам'яток Західного Поділля // МДАПВ. – 2007. – Вип. 11. – С. 346–357.

Стаття: надійшла до редакції 20.09.2012
прийнята до друку 10.10.2012

THE MEDIEVAL TREASURE OF RELIGIOUS THINGS FROM LVIV

Ostap LAZURKO, Mykola SHNITSAR

Institute of Archaeology of National Academy of Sciences of Ukraine,

Scientific Research Centre “Rescue archaeological service”,

24, Vynnychenka Str., Lviv, 79008, Ukraine

e-mail: ras91@ukr.net

The treasure of religious things is analyzed in the article. It was found in the Late Middle-Ages wooden catchments during the archaeological work which was carried out on the

Fedorov Str., 22–26 and Serbska Str., 3–7a in Lviv (Ukraine). The characteristics of the things from the treasure are given, the analogies are drawn and their chronology is defined.

Keywords: treasure, the objects of Christian religion, the cross Encolpion, Encolpion-quadrifolium.

СРЕДНЕВЕКОВЫЙ КЛАД КУЛЬТОВЫХ ПРЕДМЕТОВ СО ЛЬВОВА

Остап ЛАЗУРКО, Николай ШНИЦАР

Научно-исследовательский центр “Спасательная археологическая служба”

Института археологии НАН Украины,

ул. Винниченко, 24, Львов, 79008, Украина,

e-mail: ras91@ukr.net

Проанализирован клад культовых предметов, найденный в ходе археологических работ, произведенных на ул. Федорова, 22–26, Сербская, 3–7а в г. Львове, в заполнении позднесредневекового водосборника. Подана характеристика изделий из клада, наведены аналогии, установлена их хронология.

Ключевые слова: клад, предметы христианского культа, крест-энколпион, энколпион-квадрифолий.